

**БАЗАЛИ ЕР ТЕКИСЛАГИЧЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
ОРҚАЛИ ТЕКИСЛАШ СИФАТИНИ ЯХШИЛАШ.**

Қўчқоров Журъат Жалилович, Собиров Комил Содик ўғли

ТИҚХММИ Бухоро филиали (Бухоро, Ўзбекистон)

Аннотация. Бугунги кунда қишлоқ хўжалигининг энг асосий муаммоси – кам энергия сарфлаб, юқори ҳосил олиш ҳисобланади. Энергияга бўлган талабнинг ортиб бориши эса бу муаммонинг тезроқ ҳал қилиниши кераклигини англатади. Шундай экан техникаларнинг қувватидан унумли фойдаланиш, иш сафатини яхшилаш ва бажариладиган ишдан ҳосил бўладиган салбий таъсирларни имкон қадар камайтириш мақсадга мувофиқдир.

Калит сўзлар: текилагич, сферик диск, тезлик, тортишга қаршилиқ, тупроқ ҳажми, фракция, текислаш сифати.

**IMPROVING THE QUALITY OF SQUARE THROUGH
IMPROVING BASIC EARTHQUAKERS.**

*Kochkarov Jurat Jalilovich, Sobirov Komil Sodiq oglu Bukhara branch of
TIQXMMI (Bukhara, Uzbekistan)*

Annotation. The main problem of agriculture today is low energy consumption and high yields. The growing demand for energy means that the problem needs to be addressed sooner. Therefore, it is advisable to use the power of the equipment efficiently, improve the quality of work and minimize the negative effects of the work performed.

Key words: grader, spherical disc, speed, tensile strength, soil size, fraction, leveling quality.

Ўзбекистон Республикасининг ҳозирги замон агросаноати тараққиёти қишлоқ хўжалигининг барча тармоқларида: ижара пудрати, фермер хўжалиги, фермер ва деҳқон фермер хўжаликлари уюшмаларига асосланган. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришнинг ҳозирги тараққиёти умумий механизация, ҳамда маҳсулот етиштиришнинг интенсив ва индустриал

услугларини қўллаш асосида режалаштирилмоқда. Фермер хўжаликлари ва ижара пудратлари учун кичик қувватли энергетика ва ишчи машиналар механизациясини ишлаб чиқариш, хориждан олиб келиш масалаларини ижобий ҳал қилишга қаратилмоқда.

Ерга тўғри ишлов бериш учун унинг физикавий, механикавий ва технологик хоссаларини билиш керак. Тупроқ кўп фазали муҳит бўлиб, қаттиқ зарралар, сув, ҳаво ва тирик организмлар аралашмасидан иборат. Тупроқнинг технологик хосси юқоридаги фазалар нисбатиға боғлиқ. Физикавий етилган оптимал намликдаги тупроқ яхши уваланади, иш органларига ёпишмайди, шудгорлашда кам энергия талаб қилади. Тупроқнинг қаттиқлиги унинг механикавий мустаҳкамлигини, яъни қаттиқ жисмнинг ботирилишига қанчалик қаршилиқ кўрсатишини ифодалайди. Шулардан бири суғориладиган ерларни сифатли текислашдир. Сифатли текислаш натижасида қишлоқ хўжалик машиналари юқори унум билан ишлайди, ерларнинг шўри яхши ювилади, уруғ бир хил чуқурликка тушади, униб чиқиши ҳам бир текисда тўлиқ бўлади, 6-7 фоиз сув тежалади. Жорий текислаш икки босқичга бўлиб ўтказилади. Биринчи навбатда, марзалар текисланиб, эгатлар ва ўнқир-чўнқирлар кўмилади, бу иш фақат кузда амалга оширилади. Мазкур биринчи босқичда, бажариладиган ер текислаш ишларини баҳорга қолдириш мутлақо мумкин эмас, чунки баҳорда тупроқда кўп миқдорда нам тўпланганда ерлар текисланса тупроқ зичлашиб қолади. Иккинчи навбатда эса уруғлик чигитни экиш олдидан бутун даланинг юзаси ёппасига текисланади. Текислаш ишининг биринчи босқичида ГН-2,8 ва ГН-4 типидagi грейдерлар, иккинчи босқичда ВП-8, ВП-5, КЗУ-0,3 типидagi текислагичлар, МВ-6,0 типидagi текислагич-молалар билан қўллаш керак.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, қишлоқ хўжалигида суғориладиган экин майдонларининг мелиоратив ҳолатини яхшилашнинг асосий омилларидан бири бу уни текислашдир. Текисланган майдонларда қишлоқ хўжалик экинларининг ҳосилдорлиги текисланмаган майдонларга нисбатан 40 – 45 фоизгача ошади, суғоришда сув сарфи камаяди ва кейинги

эксплуатация қилинадиган қишлоқ хўжалик техникаларининг иш унуми ошиб ишлаш шароити яхшиланади ҳамда экологияга таъсири камаяди [2].

Маълумки, суғориладиган экин майдонларда ерларни жорий ва эксплуатацион текислаш ҳар йили қисқа муддатларда хўжаликларнинг умумий ер майдонидан 35...40 фоизини кузда ва баҳорда экишдан олдин узун базали П-2,8А, П-4, ПА-3, ППА-3,1 ва бошқа русумли ер текислагичлари билан эксплуатацион текисланади [3]. Суғориладиган ерларни текислаш.-қишлоқ хўжалиги экинларини ҳосилдорлигини оширилишига, майдонларни суғориш вақтида меҳнат сарфи ва сувнинг кўп исроф бўлишини олдини олинишига, қатор ораларига сифатли ишлов бериш ва машина билан ҳосилни йиғиштириб олишни юқори сифатли бажарилишига шароит яратади.

Тупроқга бир неча марта ишлов бериш ва суғориш натижасида майдонларда ҳар хил нотекисликлар вужудга келади: шудгорлаш жараёнида узун эгат ва жўякчалар, суғоришдан сўнг баланд-пастликлар ва ўтган йилдаги қолдиқ нотекисликлар ҳосил бўлади. Бундан ташқари, майдоннинг маълум бўлакларида такрорий суғоришлардан тупроқнинг ўтириб, чўкиб қолиши кузатилади. Бундай нотекисликларнинг барчасини, майдонларни экишга тайёрлаш жараёнидаги жорий (эксплуатацион) текислашни амалда қўллаш орқали бартараф этиш мумкин. Жорий (эксплуатацион) текислаш жараёнини қисқа агротехникавий муддатда ўтказиш лозимдир. Мавжуд хўжаликларда ҳозирги вақтда узун базали текислагич машиналарини камлиги ҳамда мавжуд текислагич юмшатгичларини геометрик шаклини ўзгариши, жорий текислашни ўз вақтида бажарилишини қийинлаштиради.

Бундай муаммони, узун базали ер текислаш машиналарининг юмшатувчи қурилмасини такомиллаштириш ҳамда иш унумдорлигини ошириш йўли билангина ҳал этиш мумкиндир.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ҳаракат тезлиги 8,5 км/соат гача оширилганда, текислагичнинг меъёрида ҳаракатланиб ўтиши ва кесак

палахсаларини бир хил майдаланиши текислаш даражасини ошириб, ер текислигини сифатли бўлишини таъминлайди. Текислагични ҳаракат тезлиги 8,5 км/соат дан ошириб борилса, машина рамаси тебраниши кучаяди, бу эса текислагич иш сифатига салбий таъсир эта бошлайди. Бундай ҳолат ишчи органни меъёридан кўпроқ тушиш ва кўтарилишига қаршилиқни оширади. Бу эса тортиш қаршилигини каттароқ ўзгаришига олиб келади. Бу ҳолат ковш сурадиган призма ҳажмини катта ўзгаришига олиб келади. Натижада майдоннинг текислик сифати бузилади шу ўринда нотекислик ҳосил балади [3]. Узун бўйли текислагичларнинг юмшатувчи қурилмасини такомиллаштириш рационал ишлаш технологиясини асослаш мақсадида Ўрта Осиёда кўп илмий тадқиқот ишлари олиб борилган. Бу илмий тадқиқот ишларида аниқланишича, текислагичлар бир жойдан кўп марта ўтиши натижасида ерни устки катлами кўп зичланади ва каттиқлашади, агрегатни иш унумдорлиги камаёди. Бу камчиликлар, айниқса кичик контурли ерларда бу жараён кўп учрайди.

Юқорида келтирилган фикр ва мулоҳазалар ва қатор илмий тадқиқот ишларидан келиб чиқиб, шуни айтиш мумкинки, узун базали текислагичнинг иш самарадорлигини ошириш ва уни ер текислаш сифатини янада яхшиланиши ҳамда тортишдаги қаршилигини камайтириш учун юмшатувчи қурилмасини такомиллаштириш талаб этилади.

Бунинг учун унга юмшатувчи диски қурилмани қўллаб эришиш мумкин. Дискли қурилманинг асосий вазифаси олдиндан юмшатилмаган ва йирик кесакли майдонларда текислагич пичоғини қирқишга қаршилигини камайтириш, майдон юзаси бўйлаб 1-2 ўтишда агротехник талабга мос майдон юзаси текислигини ҳосил қилишдан иборатдир. Майдонларни сифатли текислаш ва тупроқ фракциясини яхшилаш текислагич ковши олдида юмшатувчи дискли қурилмани ўрнатиш билан амалга оширилади. Агар узун бўйли ер текислагичга ўрнатилган дискли қурилма амалда қўлланилса, тупроқнинг табиий тузилишининг экологик моҳияти ва физикавий хусусиятлари яхшиланади, тупроқ унумдорлиги ошади. Қишлоқ

хўжалигида бажариладиган ишлар ва текислаш жараёнларининг сарф-харажати ва маҳсулот таннархини маълум фоизга камайтириш имкониятини беради. Механизация ва такомиллашган қишлоқ хўжалигида суғориладиган ерларни текислашда бажарадиган ишларнинг сифатлилиги яхшиланади, суғоришда сарфланадиган харажатлар камаяди. Ўсимлик ривожланиши учун тупроқнинг таркиби яхшиланиб, ҳосилдорликни оширади. Бу текислагичнинг иш сифатини яхшиланиши ҳамда тупроқ экологиясига ижобий таъсирининг натижасидир, деб хулоса қилиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2013-2017 йиллар даврида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини янада яхшилаш ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги № ПКҚ-1958 сонли қарорлари.
2. М.Ахмеджанов «Планировка орошаемых земель» Тошкент - «Мехнат»1991 г.
3. И.Ҳасанов., Ж.Қўчқоров., У.Ҳасанов «Ерларни экишга тайёрлаш техникаларидан самарали фойдаланишга оид» тавсиялар. Бухоро-2013
4. И.Ҳасанов., Ж.Қўчқоров., У.Ҳасанов. ТИМИ БФ “Кексаларни эъзозлаш йили” га бағишланган анъанавий 2- илмий – амалий анжумани илмий мақола ва тезислар тўплами. Бухоро-2015 й 124-125 б.